

jelentésére, az otthont azonban az *ott* cserélte fel, de ez csak a tér- és időbeli távlatra utal, mert belül minden együtt van.

Szathmári István prózaritmusára ugyancsak felfigyelt a recepció. A körmondatok azonban az idők során változtak. A „gondolatfutamok” szerkesztése átalakult, Nadas Péter körmondataihoz hasonlóan a körmondat szinte „műfaji” rangot kapott. A párbeszédet (is) a körmondatok helyettesítik, hiszen az én-narrátor megértésstratégiája és reagálása lényegesebb. Tipikus „fordulat” például az „*így a lány*” megoldás, vagyis a megnyilatkozások interpretálása. A reflexió ironizálhatja, el is bizonytalaníthatja a kijelentéseket. Ugyanakkor az epikus én, a narrátor lép előtérbe, aki a történettöredékeket rövid, vágott mondatokban hozza be szövegébe. A történettöredékek idejét a napszakok és évszakok pontos megjelölése konkretizálja, az időhatárok és a mulandóság vonatkozásai kezdettől fogva jelen vannak Szathmári frói világában. A nyelvi rétegek tudatos keveredése, az angol nyelvű szövegfoszlányok, szavak alkalmazása az ironikus fró-én attitűdjét jelzik, az irodalmi nyelv értelmezése változik meg.

A kötet utolsó novellájában került be a díszdisznó parabolája, amelyet egy gyöngyház berakású késsel trancsíroztak szét. Pedig volt, aki nagyon szerette azt az állatot.

HÓZSA Éva

NŐ(K) NÉLKÜL

Darvasi László: *Szerezni egy nőt*. Háborús novellák. Jelenkor Kiadó, Pécs, 2000

(1) „az élet mit sem ér, ha az ima és a föld között tékozló üresség ír regényt magának”.

A háborúban csak a hiány és az értelmetlenség szövi hálóját, melybe a sors által irányított áldozatok (mi emberek!) esnek, s a zsákmányát leső halál eszi meg őket. Darvasi könyve, a *Szerezni egy nőt* erről szól. Vagyis, az értelmezhetőség szempontjából állít(hat)om, hogy ez is egy lehetséges „bejárat” (R. Barthes) a szövegbe. Ezt szuggerálja a megadott alcím is: háborús novellák. De ezt erősíti a szöveg (az elmegyógyintézet), melynek minden szereplőjét/lakóját defektus jellemzi („Imre Portinkó a családja elvesztése óta árul, de soha, senkinek nem adott el.”). Nincs olyan szöveg hely, amely az értelmet sugallná. Ebben a könyvben minden „értelmetlen”. Még az író is szkeptikus: „Én sem értem magamat, s főként nem értem azokat a történeteket, melyeket a háborúval kapcsolatban (. . .) elmondtam.” Azért, mert a háborút sem lehet érteni.

„Nem dicsekvésképpen mondom, de a mi földünk olyan, hogy gyakorta találunk rajta emberi maradványokat, hullákat vagy gondtalanul elhagyott testrészeket.” A millió sem sugároz reményt. Ezen a tájon a háború neveli az embert. Ezért képes gyermeket, idős embert vagy saját apját (is) megölni. Ez a létközeg csak az abnormális tetteknek és a deformált egyéneknek a szülőanyja. Ezáltal felmenti lakóját a gondolkodás és a felelősség alól. Sőt, megkönnyíti az életet: „Csupán annyit kér az embertől, vegyen részt benne. A háború azt kéri, legyél az alkalmazottja, és aki úgy dönt, hogy hajlandó lövészárkokban aludni, azoknak a szerencséseknék leegyszerűsödik minden, szerelem, halál (. . .)”. Az ember elveszti identitását, egy a sok közül. Felcserélhető, behelyettesíthető – csak áldozat. A háború kiöli az érzéseket. Szerelem, hűség csak torz formában kap helyet. De a gyűlölet virágzik: az ember lelkének felét „a gyűlölet fonta be, mint pókháló, és képtelen e gyűlölet

nélkül élni.”; „Egy másik hivatalnok azt parancsolta, ha meghal, titokban helyezzem a sírjába az ellensége képét, hogy odalent is legyen kit gyűlölnie.”

A nemi kielégülés animális szintre degradálódik. Csak a (meg)szerzés dominál. Darvasi könyvéből érzés nélküli aktusok tömkelege vetül elénk. Szereplője „véresre hágatja magát”. A szadista előjátékot követi a véres orgazmus. A magömlés is morbid. Az aktuális elbeszélő-én bemászik a koporsóba a halott kislány mellé: „Nem nyúltam a kislányhoz, csak feküdtem mellette, míg végül kiömlött a magom, és aztán elaludtam (. . .).” Nemcsak morbid, hanem fájdalmas is – mint a háború – a kielégülés: „más nő ölébe jajgatom a magom”. A szeretkezés is paradoxsá válik. Életet öntenek a nőbe, hogy aztán a háború ölje meg.

A morbid és groteszk háborús léthelyzet nem kevésbé morbid és groteszk irodalmi eszközöket szül, pl. a következő hasonlat: „Csupa arany és ékszer volt Emilia Kastyja, és olyan szép, mint a halottakra fagyott mosoly.”

A háború ellentmondásos funkciója evidens. Élünk, szeretkezünk, szaporodunk, hogy aztán meghalhassunk. Holott minden hiábavaló. Ennek az értelmetlenségnek, s hiábavalóságnak adja Darvasi autentikus művészi képét a természetre vetítve: „Nő a fűszál, növekszik, mert tudja, hogy van Isten, és nézi őt. És nem nő tovább, mert megtudja, hogy *hiába* ez is. (. . .) a madár is csak szolga. Repülj csak, mert tiéd a szárnyad. De a szárnyalás nem lesz a tiéd soha” (kiemelés tőlem).

(2)

„Honnan jönnek a nők, Petrusa?

A temetőből jönnek, Luft úr.

No és hová tartanak a nők, Petrusa?

A temetőbe, Luft úr.

És mit csinálnak a férfiak, Petrusa?

Dalolva ássák a sírokat, Luft úr.”

Ez a dialógus lehet a kulcsa egy lehetséges olvasatnak. Mégpedig: a könyvet átszövő vezérmotívum: a nő alacsonyabbrendű, értéktelenebb a férfinál. Az erősebb nem dominál a háborúban, a nő harcra képtelen. A férfi pedig dalolva viseli el a borzalmakat, s szerez egy újabb nőt.

A nő csak eszköz. A kielégülés és a megszerzés tárgya. Szinte minden novellában pénzért veszik meg, fizetik ki. Megalázott és kiszolgáltatott helyzete ezáltal csak erősödik, hisz őt megvásárolták: tulajdon. Tehát, teljesítenie kell birtoklójának akaratát („Kézen fogtam a lányt, az enyém volt. Fizettem érte pénzzel és mesékkel”). Lényegtelen a férfi számára kit vesz meg: élőt vagy holtat („Ha megölöm, akkor az enyém.”), szajhát vagy még ártatlant, szőkét vagy barnát. A lényeg, hogy nő legyen és elégítse ki perverz vágyait. Ezek a vágyak sokszor nem valósulnak meg fizikai szinten, csak gondolati síkon (még akkor is, ha a nő elérhető). Vagy egyszerűen azért kell a nő, „hogy csak legyen”. Esetleg a férfiak patológikus esetek, akik sokszor anyát akarnak kapni a nőben, vagy éppen Ödipusz-komplexusban szenvednek, s megölik az apát, hogy az anyjuk saját ágyasuk, szeretőjük legyen. Persze a nők sem épek, őket is megőrjítette már a háború. A beszélő nevek mögött rejülő nők (Pamela Krv, Milenka Carica, Baba Franciska stb.) szajhák, szeretők, feleségek, tudatlan lányok stb. Mind csak „eszközök”, még akkor is, ha uralkodnak (Milenka Carica). Nem tudnak felébredni álmukból, a bombázás zavarta meg elméjüket, „kékek”, naivak, tudatlanok. Ők csak egyek a sok közül: „Csak egy nő volt.

Árnyék.” Nem aktív, élő, tudatos lény, hanem csak árnyék. Ezért lehet véresre hágni, rugdosni, megbecsteleníteni, vagyis női mivoltában megalázni. A gondolatindító dialógusra reflektál a következő citátum: „ha egy nő hal meg, mintha kevesebb menne el a világból. Holott a nők szülnek is. És mégis kevesebbek”. Darvasi ezzel nem akarta eltörölni az emancipáció érvényét, csak illusztrálta, hogy olyan életközegben, ahol háború dúl, nem érvényesülnek a „rendes” (háború nélküli) élet normái. Nem is léteznek normák, csak téboly.

(3) Schreiber, az író egyes szám első személyben meséli el a háborús történeteket (beszélő nevekkkel élve a műben). Egyetlen novellában vált át harmadik személyű elbeszélésre, de abban sem homogén a mindentudó narrátor jelenléte. Önmagáról beszél egyes szám első és harmadik személyben. Gyakran váltogatja az elbeszélő módokat. Ezzel a technikával is nyomatékosítani akarja, hogy az „én” bárki lehet. Akárkit be lehet helyettesíteni az én mögé, a háborúban elveszik az individuum: „Baum én vagyok, akiről gyakorta úgy kell beszélnem, akárha valaki másról szólnék.”

Az első megszólalás, az író véleménye a háborúról. Pontosabban a történeti/meséi a háborúról, hiszen nem akarja véleményezni, sem jelzővel ellátni ezt a borzalmat. Nem is lehet! Csak beszélni lehet róla, elmondani/leírni a „szart”, nem pedig a seggtörőlkendő sorsán töprengeni. Ars poeticáját fejtí ki: nem a dekoráció a történet lényege, a háború önmagáért beszél. Darvasi a háborúban elnyomott, cenzúrált író szerepét is jól látja. Elmenekülni vagy behódolni alternatíva működik, más lehetőség nincs. A kiemelkedő „hősök” szóják meg, hogy az író miről mesélhet („Ha valami lelki nyavalya lesz úrrá rajtuk, ami az írónál gyakori esemény, addig énekel nekik és veri őket, míg nyugodnak, s az Adria Restaurant valamelyik csöndes pincéje szobájában újra alkotni nem kezdenek”). Schreiber, vagy Darvasi ír, hall, lát, mond, tud, tapasztal történeteket a háborúról. Egyes szám első személyben mondja el a brutális „sztorikat”, melyeket a háború szült. Hol művésztágkészítőként, hol sírásóként, hol úszómesterként stb. Neve néha Bog Dan, Rada Hand, Wolf, Szasa Grab stb. Ez viszont lényegtelen, ahogy írja „Az én nevem, mindegy.” Azért, mert bárki lehet. Egy név mögé akármelyik ember behelyettesíthető. A háború név nélkül őrli és emészti áldozatait. Az első novella után különféle szerepkörbe bújva jelenik meg a narrátor, majd a könyv központi novellájában ismét saját alkotói szerepét sokszorozza meg. Ebben a részben játssza el forgatókönyv szerint a háborús író, s ebben a jelenetben duplázódnak meg a Darvasi könyv szereplői, s lesznek egy fikatív forgatókönyv részei. Vagyis a *Szerezni egy nőt* szövegébe épül be a *Szerezni egy nőt* forgatókönyve mint metatextuális elem. Ezen a szöveg helyen éleződik ki legintenzívebben a való és valótlan közötti távolság problémájának. Ebben a „valószerűtlenül valóságos, mégis filmszerű kavalkádban” tűnik el a fikció, s mutatja meg magát a kegyetlen valóság. A történet ideje elmosódik, a narrátor sem tudja pontosan. Mintha nem is ő élné az időt: „Teltek a napok, mert valaki használta őket. Hát, mondjuk, nem én.”

(4) A fentebb említett metatextuális elem adja meg a *Szerezni egy nőt* történetét. S ad egy olyan olvasási stratégiát, mellyel már nem novellákat, hanem egy összefüggő regényt olvasunk. (A forma és az alcím viszont úgy diktálja, hogy a műről novellaként írjak továbbra is.) Vagyis a történet, melyet az „író” bevezetője előz meg, arról szól, hogy egy angol őrnagy, „aki különben valóságos személy” (Fokozzuk a fikatív/reális momentumok távolságát? Nem, egy angol őrnagy tényleg létezhet egy ilyen szituációban.) Milenka Carica ellen küzd. Aki a „regény” kulcsfigurájának tekinthető, hiszen

minden cselekményszál, valamilyen módon, hozzá vezet. Kereszteződési pontként van jelen. Hol anya, hol szerető, hol unoka stb. „Közvetlen” kapcsolatba csak úgy kerül az őrnagy ezzel a szép, ám nyomorék nővel, Milenkával, hogy az ő múltját viseli majd később. Kettejük küzdelmébe kerülnek epizód szereplők, akik szintén, valamilyen oknál fogva, kapcsolatban vannak Milenka Caricával (nem véletlen a carica elnevezés!). A novellák egymásba átfolyó alanyai és szituációi informálnak bennünket ezekről a kontaktusokról. A helyszín, többnyire, Jakulevó. Itt ásatások folynak. A föld alól kerülnek a felszínre a háború áldozatai: gyerekek, aggok, megcsonkított maradványok, fej nélküli csontvázak, kézfejek, fülek stb. Rada Hand a művétagkészítő, ezért ő is a központi figurák közé sorolható, hisz az őrnagy és Milenka is általa lesz, egy bizonyos fokig, teljes/egész. Műhelye groteszk jellegű: „Nem csak múlábak és műkezek, de különböző méretű műfejek is akadnak nálam.” Egyesek különleges képességgel (vagy betegséggel!) rendelkeznek. Ezek a furcsa figurák megrontanak maguk körül mindent (csak a pénzt nem), magukban hallják a „halárádiót”, előre látják a jövőt (a sors iróniája, hogy az angol őrnagy kiválaszt magának egy múltbat, hisz nem sokkal később éppen erre lesz szükségé. Kézfejét is „jövőbe látóan” szerzi meg).

(5) Darvasi metafizikai felfogását (is) a háború indukálta. Lerombolja a keresztény világgépet: „Istennek meghaladta az erejét a teremtés, belebetegedett az alkotásba. Isten csak nagybeteg, s ez a betegség rásugárzik az általa megalkotott világra is.” Így népesítette be Isten a föld elmegyógyintézetét. S ezáltal engedheti meg, hogy lakói gyötörjenek másokat, s magukat. Akit Isten saját képmására alkotott, az beteg. Azonban „Ritka és csodálatos esetekben az ember nem hasonlít az Istenre, és ilyenkor jó lesz, tőkéletes lesz. De ez a szerencse, s kiváltság a háborúban mit sem számít. A végeredmény ugyanaz: a jó és »tőkéletes« emberek is elhullanak. Az eldurvult létszituáció, és az infernális milió isten képét is saját maga képéhez formálja: „Isten kifoszt, ürességet támaszt, mert másként ő sem tudna adni.” Autentikus létérzés fogalmazódik meg, hisz a háborúban élő ember úgy érzi, hogy üresség támasztása nélkül égi ajándékot nem is kaphat.

Isten releváns szerepét redukálja azáltal (is), hogy a sorsnak domináns szerepet tulajdonít. Az ember élete, eszerint, determinált (nem mi döntünk): „Tudni kell azonban, hogy a sors feladat, amelyben mi magunk vagyunk az egyenlet, vagyis a műveletet soha nem mi magunk végezzük el, csak elszenvedjük. S az eredmény sem a miénk, hiszen saját sorsunkból sem tanulságot, sem megnyugvást nem meríthetünk.”

A keresztény vallás elveivel ütközteti a test és lélek megkülönböztetését. „Alszik a lelke. Ájult. Nem is tud róla. A testére bízta magát és elindult.” Anna-Mária Mohács kinzőtermében is megkülönbözteti a testi és a lelki gyöttrőgépeket. Még a legendák is a reinkarnációt hirdetik: „Mifelénk úgy tartják, ha születésről álmodsz, meg is fogsz születni újra.”

A hitet és a vallást kérdőjelezi meg az a tény, hogy egyesek feltámadnak. Csak Jézus tehetta meg ezt, de ezáltal „rontott a helyzetén, majdhogynem ellehetetlenítette magát, hiszen (..) egyáltalán nem ura a helyzetnek, (..) nincs (..) még csak hozzávetőlegesen befolyást gyakorló hatása sem a dolgok alakulására”. Jézus bennünket akart megváltani, azonban a háborúban ennek legkisebb jele sem érzékelhető. Lerombolja a harc és a halál az ember hitét, ezért pesszimista a narrátor a fent idézett citátumban. Azok az emberek, akik feltámadnak nemes célért, vagy a becsületért teszik ezt. Baba Franciska az ellopott aranyfogáért jön vissza a földre, de csak egyszer. Szerelme, a „kijózanodott”

Siposka Simon viszont azért imádkozik, hogy ne támadjon fel többé erre a földre. Azért, mert ő már megszenvedte a háborút, és soha többé nem kíván részt venni benne. Siposka ellenpólusa Pópácska, aki Jézus háborús szituációban való megtestesítőjének is tekintethető, többször tér vissza. Az embereket a hit által akarja a pusztulásnak indult, gyűlölettel átítatott földön marasztalni.

(6) Legendák és hiedelmek világa az élénk festett déli életközeg. Itt minden megtörténhet. A mágius realizmus elemei fonódnak össze a helyi hitvilággal, legendákkal. A háború nem csodálkoztat és botránkoztat, hisz Kosovo Poljén halott madarak, papagájok vagy kövek hullanak az égből, egyes emberek nem öregszenek, a kiválasztott lények nyála világít, vagy homlokukból méz csorog. A gonosz elvarázsolt kastélyába lépünk be Darvasi könyvének olvasásakor, melyben sohasem lehet tudni mi reális, mi fikatív. Elgondolkodunk azon, hogy ilyen borzalmat csak a háború szül, vagy e nélkül is produkálhat borzalmakat az ember. Azonban a devalválódott világban még a legenda is értékét veszti: „Délien (...) a legendákból alkonyatra gyatra epizód marad csupán.”

(7) A novellákban érdemes nyomon követni néhány motívumot. Pl. az árnyék („elájult az árnyéka”, „énekeltem az apám árnyékának”, „az árnyéka vitte (...) őt”, „árnyéka folyton táncol”) és a szél („a szél [...] megölte a nyelvét, aztán a kezeit, végül pedig a szemét”, „szerelmes, mint a szél”, „barátom, a szél”) motívumát. Nem érdektelen utalni arra, hogy ezek szinte kivétel nélkül megszemélyesített alakban fordulnak elő. Életre kelnek az élettelen dolgok, az élők, az emberek viszont meghalnak.

Jelentős még a vér motívuma, mely a szenvedés fizikai megjelenítője. A meghágottnő véreznek, a megölt, megbezett emberekből is vér folyik. E vörös folyadék a fájdalom mellett a tisztelet kiváltója is. Hisz a háborúban presztízszkérdést jelent az ölés. Minél több embert gyilkol valaki, minél véresebb, annál nagyobb tiszteletnek örvend.

Az angyal a jóság és ártatlanság megtestesítője. Aki ránéz, maga is metamorfózison megy keresztül, angyallá válik (legalábbis annak érzi magát). Az angyal alakja minden esetben a halálhoz kötődik. A feltámadott Baba Franciska vagy az éppen haldokló férfi tűnik angyalnak. A könyv hasonlatai is megerősítik, hogy ez a motívum a halállal kapcsolatos: „A szeme fennakadt, mint aki angyalt látott. A keze hideg volt, mint aki angyalt érintett. A lába merev volt, mint aki angyalra lépett.”

A méz az ártatlanság, de egyben a csábítás motívuma is. Petrusa Carica szűzi ölében mézzel borított feszületet viselt. A méz csillogó, ragacsos mivolta vonzotta a lány „nőiességéhez” az úszómestert. Az aktus után a méz helyett már csak dinnyelé csorgott az elcsábított lány ölén.

Az állatok szerepeltetése is a deformált világ tükrözésére szolgál. Az emberek perverz hajlamainak kielégülésére (is) szolgálnak (akárcsak a nők!). A férfiak hagyják, hogy csigák és legyek lepjék el testüket. Az egyetlen igaz emberi érzelmet, a hűséget már csak az állat, a kutya őrzi, s ebben az aberrált világban, éppen ezért kell elpusztulnia (Juli Szunce).

Az ének, a dal áthálózza a novellákat. Énekelnek a tudatlan gyermekek, a gyilkosok. Dalol a sírásó, és áldozatát is arra kéri, énekeljen az aktus alatt. És csak szól az infernális muzsika . . .

(8) Jakulevón „a föld krónikus hányingerrel küszködik, s éjszakánként öklend, mint valami irdatlan test, s az égbolton hunyorgó csillagok ki akarnak szakadni a világegyetemből fájdalomukban”. Nincs kegyelem, nincs megbocsátás, csak gyűlölet és fájdalom. Az ember egy éjszaka beleöszül a borzalmakba. Tényleg „értelmetlen” minden mondat,

minden szó és puszkagolyó. Értelmetlen a bombázás és maga a lét. Ki a felelős a háborúért, a világ fájdalmaért: egy író? Talán: „Egyáltalán nem lövtem, csak sokat meséltem róla.” De „az ember (. . .) végül olyanná változik, mint a történetei. (. . .) Aztán egy nap arra ébredtem, hogy nekem is lőporszagú a bőröm.” Ezt a lőporszagot még sokáig nem mossuk le magunkról!

HUSZTA Rózsa

A KISALFÖLD SZAKRÁLIS KISEMLÉKEI

Liszka József: *Állítatott keresztényi buzgóságbul*. Tanulmányok a szlovákiai Kisalföld szakrális kisemlékeiről. Liliium Aurum, Dunaszerdahely, 2000

A szlovákiai Kisalföldnek nevezett régió szakrális néphagyománya legavatottabb kutatója, Liszka József újfent egy tartalmas tanulmánykötettel járult a szakma és az olvasók elé. A szerző, aki az említett vidék szülötte, köbölkúti származású, ám Révkomáromban tevékenykedő etnográfus, a legelhivatottabb magyar néprajzkutatók közé tartozik napjainkban. Eddigi tizenegy könyvével a szlovákiai magyar múzeumi tevékenységek, tudományos vizsgálódások, történeti áttekintések, a néprajztudományt népszerűsítő kiadványok bőséges adatbázisát teremtette meg: társaságot, intézeteket, folyóiratokat hozott létre a kisebbségi lét körülményei között. S közben olyan jeleket alkotott a vallási néprajz kutatása egyik szakterületének eddigi eredményeit összefoglaló szintézisével, hogy többen csak követni tudjuk tudományelméleti meghatározásait. A német nyelv és a német nyelvű szakirodalom jó ismerete sokban segítette Liszka Józsefet a nyugati tudományos periodikákban való tájékozódásban, s így a szabadtéri szakrális kisépitményekről ez idáig ő mondhatta el a legtöbbet magyar nyelven. Nem újdonság ez a munkáját figyelemmel kísérő kollégák előtt, hiszen az új könyvében közreadott tanulmányainak jó részét már olvastuk a „*Szent képek tisztelete*” (1995) című könyvében, amellyel meg is alapozta a maga helyét a népi vallásosság kutatói között.

De nem szeretném azt a látszatot kelteni, hogy Liszka csak a régi dolgozataiból csinált új könyvet. A korábbi megjelenés óta eltelt időben szerzett tapasztalatait, újabb ismereteit, a felé érkező kritikák erényeit sorra beépítette régi tanulmányaiba, hogy ne pusztán második kiadásról legyen szó. De enélkül sem volna ismétlés az új Liszka-könyv, hiszen az *Adalékok Nepomuki Szent János kisalföldi tiszteletéhez* című hosszabb és jócskán illusztrált írása itt jelenik meg először. A *Könyvekben lapozgatva* című fejezet pedig a tudós kutató szakmai olvasmányairól számol be, hiszen idevágó recenzióit közli, nem kevés szóval és dicsérrel ismertetve a mi jugoszláviai magyar népi vallásosságkutatásunk eredményeit is. Még Voigt Vilmos, a kötet *Gradus ad Parnassum!* előszavát író nagynevű kutató is megjegyzi, hogy Liszka milyen folyamatosan követi a vajdasági munkásságát.

S itt kell szólnom arról a néhány emberről, akik az 1980-as évek végétől – a Kárpát-medence minden részéből érkezve – látogatni kezdtük a neves magyarországi nyári néprajzi szemináriumokat, s ottani összejöveteleinken ismerkedtünk egymással és a témával (bár mindannyiunknak volt már publikációja a folklór e területéről is). Békésen, Sárospatakon, Esztergomban, illetve külön a népi vallásosság kutatóiként Veszprémben, Pécsen, Szegeden, majd a határokon túl is összetalálkoztunk Komáromból, Kolozsvárról, Zomborból, Beregszászból, Felsőőről, Laskórol, Lendváról, hogy megosszuk új isme-